

การสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ
และความต้องการในการท่องเที่ยวต่อในจังหวัดจันทบุรี

**An Opinion Survey Concerning The Annual Worship Festival of The Khao
Khitchakut Buddha's Footprint and Need Assessment on Continuing Tourism
in Chanthaburi Province**

วิษณุฐนีย์ ดิษฐปราณีต (Vitnuttanee Dittapranee)¹

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (Chaiyon Praditsil)²

จุฑามาศ ชูสุวรรณ (Juthamat Choosuwat)³

อศวิน แก้วพิทักษ์ (Ussavin Kaewpitak)⁴

¹ดร., ²รศ.ดร., ⁴ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Dr., Assoc. Prof. Dr., Dr., Faculty of Humanities and Social Science, Rambhai Barni Rajabhat University

³ดร., คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Dr., Faculty of Political Science and Law, Burapha University

E-mail: juthamatc@hotmail.com, vitnuttanee.d@feat.mail.go.th

Received: 2 June 2020

Revised: 21 July 2020

Accepted: 23 July 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏและความต้องการในการท่องเที่ยวต่อในจังหวัดจันทบุรี การวิจัยจะใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงสำรวจและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า ผู้มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรี ก่อนข้างเห็นด้วย ว่าเป็นเจ้าภาพในการจัดงานจะเป็นใครก็ได้ หรือเป็นเจ้าภาพร่วมกันก็ได้เช่น วัดกะทิง เจ้าคณะจังหวัดหรือแม้แต่ คสช. ส่วนการสำรวจด้านการท่องเที่ยวต่อในจังหวัดจันทบุรีหลังงานนมัสการฯ นั้น โดยภาพรวม มีความต้องการค่อนข้างมาก และเมื่อพิจารณาจัดลำดับสถานที่ที่มีความต้องการดังกล่าว เราสามารถระบุ 3 ลำดับแรกตามลำดับคือ ทะเล น้ำตก ทักษิณภาพ

วิชญ์ ธิษฐปรัตน์ และคณะ

และบรรยากาศ ส่วนความต้องการสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีโดยภาพรวม พบว่า มีความต้องการค่อนข้างมาก โดยสามารถระบุ 3 ลำดับแรกคือ ผลไม้ท้องถิ่น อาหารทะเล และขนมท้องถิ่น

คำสำคัญ: ความคิดเห็น, ความต้องการ, การท่องเที่ยว, รอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ

Abstract

The purpose of this research were to study opinion concerning the annual worship festival of The Khao Khitchakut buddha's footprint and need assessment on continuing tourism in Chanthaburi province. The research used mixed method between survey research and in-depth interviews. The results found that people fairly agreed with host of the festival either any involved organization or the co-host e.g. Wat krating, provincial Clergy, NCPO etc. Moreover, people fairly need continuing tourism in Chanthaburi province after the festival by focusing on the top three tourist attractions were as follows: sea, waterfall and local scenery. Finally, people fairly need tourist commodities by focusing the top three ones were as follows; local fruit, seafood and local dessert

Keywords: Opinion, Needs, Tourism, Buddha's Footprint

บทนำ

งานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรีถือได้ว่าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวหลักแห่งหนึ่งของประเทศที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย เนื่องจากมีการเดินทางของผู้แสวงบุญจากทุกภาคและจังหวัดต่างๆทั่วประเทศเพื่อมานมัสการรอยพระพุทธรบาทบนเขาคิชฌกูฏและอธิษฐานขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (เลื่อม ทองคำ อดีตผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2558) มีการคาดประมาณว่าในแต่ละปีช่วง 60 วันที่มีการจัดงานนมัสการดังกล่าว มีนักท่องเที่ยวมาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรีเป็นจำนวนถึงหลักล้านคนต่อปี (พระครูประดิษฐ์ศาสนการ เจ้าอาวาสวัดทุ่งตาวิน, สัมภาษณ์, 27 ตุลาคม 2557) ดังมีสถิตินักท่องเที่ยวชาวไทยโดยพิจารณาจากการขายบัตรขึ้นรถของวนอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏดังนี้ (กรมอุทยานแห่งชาติ, 2554)

ปี พ.ศ. 2552 จำนวน 786,591 คน

ปี พ.ศ. 2557 จำนวน 1,300,000 คน

ปี พ.ศ. 2558 จำนวน 1,225,000 คน

จากสถิติดังกล่าว อาจพบว่างานนมัสการรอยพระพุทธรบาทที่เขาคิชฌกูฏนั้นถือได้ว่าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวหลักแห่งหนึ่งของประเทศเมื่อเปรียบเทียบกับการท่องเที่ยวหมู่เกาะช้าง ซึ่งถือเป็นพื้นที่หลักแห่ง

หนึ่งของกลุ่มท่องเที่ยวแอกทีฟ บีช ภาคตะวันออก จะพบว่ามีการประมาณการนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวหมู่เกาะช้างตลอดทั้งปี ในปี พ.ศ. 2555 เพียง 961,898 คน การถูกละเอียดฐานะการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวหลัก อาจมีสาเหตุเนื่องมาจาก การเติบโตของงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ เป็นการขับเคลื่อนตามธรรมชาติโดยไม่เป็นทางการ โดยภาคประชาสังคมที่นำโดยผู้นำสงฆ์ท้องถิ่นชาติพันธุ์ของโบราณและเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความศรัทธาเป็นตัวตั้ง กล่าวคือ การท่องเที่ยวในการมานมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏในอดีต มีการพัฒนาเติบโตมาอย่างต่อเนื่อง โดยการริเริ่มของผู้นำทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาส ในอำเภอกิชฌกูฏ หลังจากที่มีการพบรอยพระพุทธบาท ก็เริ่มเกิดประเพณีการขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธบาททุกปี โดยการนำของผู้นำชุมชนของที่ค้นพบรอยพระพุทธบาท ต่อมางานประเพณีการนมัสการรอยพระพุทธบาทก็ได้รับการสืบทอดโดยผู้นำคณะสงฆ์พื้นเมืองที่มีเชื้อสายของจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2515 พระครูธรรมสรคุณหรือหลวงพ่อเขียนได้เข้ามาบริหารในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธบาทอย่างจริงจัง หลังจากที่ได้ไปดูงานท่องเที่ยวที่คอสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ โดยหลวงพ่อเขียนได้เป็นผู้นำในการสร้างระบบคมนาคมขึ้นบนภูเขาและเข้าไปพัฒนาพื้นที่เพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธารอยพระพุทธบาททั่วไปสามารถขึ้นไปนมัสการได้อย่างสะดวก ภายใต้การนำของผู้นำคณะสงฆ์ชาวของที่เรียกว่า 4 เสือ ได้แก่ หลวงพ่อแหยม หลวงพ่อพล หลวงพ่อนั่ง และหลวงพ่อเขียน นอกจากนี้ยังมีผู้นำฆราวาสอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้เข้ามาเสริมหนุนงานของกลุ่มพระภิกษุของที่กล่าวมาเบื้องต้น (เลื่อม ทองคำ อดีตผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2558)

การพัฒนางานนมัสการรอยพระพุทธบาทตั้งแต่นั้นมาได้ก่อรูปให้งานนมัสการดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง (uniqueness) ที่มีการหล่อไหลของผู้คนในการมานมัสการรอยพระพุทธบาทเป็นประจำทุกปี และได้กลายเป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีความโดดเด่นมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย (พระมหาหงส์สา สีลสุทโธ, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2558)

การไปนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ เป็นประเพณีของชุมชนที่สืบทอดกันมาทุกปีตั้งแต่มีการค้นพบรอยพระพุทธบาทในปี พ.ศ. 2397โดยถือเอาวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 เป็นต้นมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2515 เมื่อคณะสงฆ์ได้มอบหมายให้พระครูธรรมสรคุณ (ท่านพ่อเขียน ขนฺธสโร) เจ้าอาวาสวัดกะทิง เป็นผู้นำในการจัดงานรอยพระพุทธบาทฯ หลวงพ่อเขียนและชุมชนได้ร่วมกันบริหารและพัฒนางานนมัสการฯ งานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏได้รุ่งเรืองเป็นที่รู้จักทั่วประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน ในที่สุดเมื่อมีประชาชนมาอาศัยอยู่หนาแน่นมากขึ้นในแถบนั้นกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย จึงได้แบ่งส่วนราชการออกจากอำเภอมะขาม โดยใช้ชื่อว่าอำเภอกิชฌกูฏ ตามนามรอยพระพุทธบาทที่หลวงพ่อเขียนและยังได้ให้ฉายาว่าเทพเจ้าแห่งเขาคิชฌกูฏ เนื่องจากมีสาธุชนหล่อไหลกันมานมัสการรอยพระพุทธบาทและกราบไหว้ท่าน นับเป็นจำนวนกว่าล้านคน รวมถึงการสร้างรายได้จากการจัดงานเป็นเงินจำนวนมาก แม้ภายหลังส่วนราชการได้ประกาศให้เขาคิชฌกูฏเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ก็ไม่อาจล้มเลิกประเพณีนี้ได้

วิชณัฐนิษฐ์ คิษฐุปราณีต และคณะ

ดังนั้น หลวงพ่อเขียนจึงได้ทำข้อตกลงกับกรมอุทยานแห่งชาติฯ ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรดูแลที่พิกสงฆ์ วัดกะทิงบนยอดเขาสำหรับไว้จัดงาน ระหว่าง พ.ศ. 2554 – พ.ศ. 2558 และอาจมีการทำข้อตกลงต่อเป็นช่วงๆ ไป (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2554)

แต่หลังจากที่หลวงพ่อเขียนผู้ได้รับมอบหมายรับผิดชอบในการจัดงานนมัสการได้มรณะภาพลงในปี พ.ศ. 2555 ก็เริ่มเกิดปัญหาการบริหารจัดการท่องเที่ยวในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทขึ้น ดังจะเห็นได้จากการแย่งชิงการเป็นเจ้าภาพในการจัดงาน กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2556 คณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีมอบให้มูลนิธิมิราเคิลออฟไลฟ์ เป็นผู้จัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทแทนวัดกะทิง เป็นเหตุให้วัดกะทิงต้องเรียกร้องสิทธิจากกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ดังนั้นในปี พ.ศ. 2557 สิทธิการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทก็ตกเป็นของจังหวัดจันทบุรีร่วมกับคณะสงฆ์ ชาวบ้านและวัดกะทิงจึงพยายามเรียกร้องทวงถามเพื่อให้มีสิทธิจัดงานจนได้รับสิทธิเป็นเจ้าภาพในการจัดงานในปี พ.ศ. 2558 ต่อไป แต่เมื่อใกล้ฤดูเปิดงาน พระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีสั่งปลดพระครูวิโรจน์ธรรมานุกุล ให้พ้นจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดกะทิง ด้วยเหตุหย่อนความสามารถ (เจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี, 2557) โดยให้เจ้าคณะตำบลพลวงแต่งตั้งพระครูปริยัติธรรมานุสิฐ เจ้าอาวาสวัดใหม่ อำเภอเมือง เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดกะทิง อำเภอเขาคิชฌกูฏ (เจ้าคณะตำบลพลวง, 2557) เพื่อเป็นตัวแทนและยินยอมให้คณะสงฆ์จังหวัดเป็นผู้จัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาท ทำให้ผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานบางกลุ่มและผู้ศรัทธาในหลวงพ่อเขียน รู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม ดังนั้น จึงได้เกิดการชุมนุมประท้วงปิดเส้นทางรถขึ้นเขาเพื่อไปนมัสการรอยพระพุทธรบาท จนในที่สุดต้องมีการใช้กำลังของฝ่ายปกครองและทหารจังหวัดจันทบุรี มาสนับสนุนให้สามารถจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทได้ในวินาทีสุดท้าย

จากความขัดแย้งในการเป็นเจ้าภาพในการจัดงานรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ ซึ่งเกี่ยวพันกับการจัดสรรเงินและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก รวมถึงการบริหารจัดงานนมัสการที่ไม่เป็นระบบแต่ทำงานแบบตามมีตามเกิดและขาดบุคลากรที่มีความเจนจัดในการจัดการท่องเที่ยว ทำให้งานนมัสการรอยพระพุทธรบาทอยู่ในความเสี่ยงของความไม่ยั่งยืนในการท่องเที่ยวทางศาสนา ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่าประชาชนนับล้านคนที่มาเรื่องงานนมัสการมีความเห็นอย่างไรต่อบริษัทเสี่ยงที่ก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏและในอนาคตถ้าคนยังคงมาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทนี้ ประชาชนมีความต้องการที่จะท่องเที่ยวต่อในรูปแบบอื่นของจังหวัดจันทบุรีหรือไม่และอย่างไร ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏและความต้องการในการท่องเที่ยวต่อในจังหวัดจันทบุรีขึ้น โดยคาดหวังว่าผลการวิจัยจะเป็นฐานข้อมูลในการขับเคลื่อนการนมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ ให้มีความยั่งยืนและขยายโอกาสการท่องเที่ยวในเชิงศาสนาไปสู่การท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง การสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏและความต้องการในการท่องเที่ยวต่อไปในจังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์หลักที่สำคัญ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏให้มีความยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความต้องการเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทีมผู้วิจัยใช้วิธีการดำเนินการวิจัยเชิงผสมผสาน (mixed methods Research) ระหว่าง วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ในแบบรับลูกต่อกัน (sequential mixed designs) การออกแบบวิจัยเชิงผสมผสานแบบรับลูกต่อกันนี้เป็นการผสมผสานวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณตามลำดับเวลา กล่าวคือ ปัญหาวิจัยหรือกระบวนการทำวิจัยในรูปแบบหนึ่ง เช่น การวิจัยเชิงปริมาณเกิดขึ้นจากการทำวิจัยอีกรูปแบบหนึ่งที่ทำมาก่อน เช่น การวิจัยเชิงคุณภาพในการออกแบบรับลูกต่อกันจะพบว่าคำถามวิจัยมีความผูกพันซึ่งกันและกัน และอาจจะช่วยทำให้ผลการศึกษามีความกระจ่างขึ้น

ประชากรที่เป็นเป้าหมายการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรีที่มีจำนวนมากกว่า 100,000 คน เนื่องจากมีหลักฐานการขายบัตรเพื่อนั่งรถขึ้น-ลงเขาในปี พ.ศ. 2557 เป็นจำนวนมากกว่า 1,300,000 ใบ ดังนั้นตามแนวคิดของ Taro Yamane (Yamane, 1973) สามารถเก็บกลุ่มตัวอย่างอย่างมีคุณภาพจำนวน 400 ราย

ส่วนเทคนิคการสุ่มตัวอย่าง (Sample Technique) จะใช้การสุ่มแบบสัดส่วนโดยใช้ตัวแปรคือ เพศกับวันเดินทางที่เป็นวันธรรมดากับวันหยุดสัปดาห์

ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพในที่นี่จะใช้การเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธีคือ

1) เอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้จะเป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เป็นเอกสารที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบต่างๆ คือ ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ (พลวง)

2) การสัมภาษณ์ วิธีการสัมภาษณ์ที่จะใช้ในการวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi - Structured or Guided Interview) โดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือในรูปแบบต่างๆ คือ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-dept Interview) เป็นการใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึก โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ (Key-Informants)

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏให้มีความยั่งยืนนั้น มีความสืบเนื่องจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคณะสงฆ์จังหวัด กลุ่มพระและฆราวาสของวัดกะทิงรวมถึงฝ่ายข้าราชการส่วนภูมิภาคนั้น มีปัจจัยที่สำคัญก็คือ การแข่งขันผลประโยชน์ที่ได้ออกมาจากการจัดงานคือ เงินทำบุญ และรายได้จากกิจกรรมรับ-ส่งขึ้นเขาในการแข่งขันผลประโยชน์ดังกล่าวแต่ละฝ่ายก็พยายามที่จะแข่งขันการเป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ เนื่องจากการเป็นประธานในการจัดงานจะมีบทบาทมากในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดสรรผลประโยชน์ดังกล่าวความขัดแย้งในการจะให้ใครเป็นเจ้าภาพในการจัดงานนมัสการฯ จึงเป็นปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อความยั่งยืนในการจัดงานรอยพระพุทธรบาทฯ (พระมหาหงส์สา สีลสุทฺโธ, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2558) ผู้วิจัยจึงได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้ว่าประชาชนจะมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการเป็นเจ้าภาพจัดงาน รวมถึงการแก้ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้น ของงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏให้มีความยั่งยืน ข้อค้นตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏค่อนข้างเห็นด้วย ว่าการเป็นเจ้าภาพในการจัดงานจะเป็นใครก็ได้หรือเป็นเจ้าภาพร่วมกันก็ได้ เช่น วัดกะทิง เจ้าคณะจังหวัดหรือแม้แต่ คสช. แต่เมื่อจัดลำดับความสำคัญในกลุ่มเดียวกันนี้ กลุ่มตัวอย่างก็ยังถือว่าวัดกะทิงยังเป็นเจ้าภาพหลัก รองลงมาก็คือ วนอุทยานแห่งชาติ หรือไม่ก็เป็นเจ้าภาพร่วมกันของทุกภาคส่วน

นอกจากนี้การวิจัยยังพบว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏค่อนข้างเห็นด้วย กับการแก้ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้น ในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏทุกประเด็น ยกเว้นยังไม่แน่ใจเรื่องการจ้างบริษัทมีออซิพมาจัดงาน อย่างไรก็ตามในการค่อนข้างเห็นด้วยกับการแก้ปัญหาดังกล่าวนั้น เรายังสามารถจัดลำดับความสำคัญของการแก้ปัญหาใน 3 ลำดับแรกในสายตาผู้ตอบแบบสอบถาม คือ ปัญหาการรักษาพยาบาลระหว่างขึ้นเขา ปัญหาความปลอดภัยของที่ทิ้งขยะ และการจัดระเบียบการเดินเท้าและป้ายบอกทาง เป็นหลักตามลำดับ

เมื่อนำความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏให้มีความยั่งยืน มาทดสอบสมมติฐาน โดยตั้งระดับนัยสำคัญ ที่ 0.05 จะพบว่าสมมติฐานที่ได้รับการยอมรับอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะ ให้ คสช. เป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แตกต่างตามเพศ
2. ข้อเสนอแนะ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี เป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แตกต่างตามเพศ

และอายุ

3. ข้อเสนอแนะ ให้อนุทยานแห่งชาติ เป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แยกต่างตามเพศ อายุ และการศึกษา
4. ข้อเสนอแนะ ให้เจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี เป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แยกต่างตามเพศ และอายุ
5. ข้อเสนอแนะ ให้วัดกระทิงเป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แยกต่างตามเพศ รายได้ การศึกษา และรายได้เฉลี่ย
6. ข้อเสนอแนะ ให้วัดต่างๆ ในอำเภอเขาฉกรรจ์เป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แยกต่างตามรายได้เฉลี่ย
7. ข้อเสนอแนะ ให้คณะสงฆ์ทั้งหมดในจังหวัดจันทบุรีเป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แยกต่างตามเพศ
8. ข้อเสนอแนะ ให้การเป็นเจ้าภาพร่วมของทุกภาคส่วน เป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แยกต่างตามอายุ และจำนวนมานมัสการฯ
9. ข้อเสนอแนะ ให้การจัดตั้งเป็นมูลนิธิขึ้นมาดูแล โดยเฉพาะเป็นเจ้าภาพจัดงานนมัสการฯ แยกต่างตามเพศ
10. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการประชาสัมพันธ์การจัดงาน แยกต่างตามเพศ อาชีพหลัก รายได้เฉลี่ย และจำนวนมานมัสการฯ
11. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการจัดระเบียบการเดินเท้าและป้ายบอกทาง แยกต่างตามเพศ และอาชีพหลัก
12. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการจัดรถขึ้นลงเขา แยกต่างตามอาชีพหลัก
13. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าบนเขา แยกต่างตามเพศ และอาชีพหลัก
14. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาอภัยภัยของผู้ให้บริการ แยกต่างตามอาชีพหลัก
15. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาห้องสุขาระหว่างทางขึ้นลงเขา แยกต่างตามเพศ อาชีพหลัก และจำนวนผู้มานมัสการฯ
16. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการรักษาพยาบาลระหว่างขึ้นเขา แยกต่างตามอาชีพหลัก
17. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการจัดร้านของที่ระลึกและของฝากของท้องถิ่น แยกต่างตามอาชีพหลัก
18. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดให้มีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทตลอดทั้งปี แยกต่างตามเพศ อายุ และอาชีพหลัก

วิชญ์ฐานันท์ ดิษฐปราชญ์ และคณะ

19. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการ โดยจ้างบริษัทนักบริหารมืออาชีพมาจัดงานนมัสการแตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก และจำนวนผู้มานมัสการฯ

จากข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่ประชาชนผู้มาร่วมงานนมัสการฯ เห็นไปในทางที่ให้หลายภาคส่วนเข้ามาเป็นเจ้าภาพและสนับสนุนการแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรบาท อาจตีความได้ว่าประชาชนที่ร่วมงานต้องการให้งานนมัสการรอยพระพุทธรบาทมีความยั่งยืนต่อไปถึงแม้หลวงพ่อบุญคนึงจะมรณภาพไปแล้วก็ตาม ความคิดเห็นของประชาชนดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เช่น เจ้าหน้าที่ของยูเนสโก (UNESCO) หรือองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ที่ติดตามงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ เพื่อประเมินว่าจะพิจารณาให้รางวัลขององค์การยูเนสโก ถ้ามีความยั่งยืนของงานนมัสการฯ (พิษณุ นครเทศ, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2559)

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความต้องการเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีนั้น สืบเนื่องมาจากการจัดงานนมัสการฯ เท่าที่ผ่านมานั้น การหลั่งไหลของนักท่องเที่ยวในการมานมัสการรอยพระพุทธรบาทนับแสนนับล้านก็ยังไม่ได้สร้างกระบวนการให้เกิดผลเชื่อมโยงต่อเนื่อง (linkage effect) จากพื้นที่ท่องเที่ยวหลักให้เกิดมูลค่าเพิ่ม (value added) ทั้งมูลค่าที่เป็นตัวเงิน (money value) และคุณค่าทางสุนทรียะ (emotion value) แต่อย่างไรก็ตาม จะพบว่าทางจังหวัดจันทบุรียังมิได้มีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนรากหญ้าในชุมชนรอบเขาคิชฌกูฏและการท่องเที่ยวในท้องถิ่นจังหวัดใกล้เคียงเสียโอกาสในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งๆ ที่จังหวัดจันทบุรียังมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จะเป็นศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวต่อไปได้ในอนาคต อาทิ (ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2559)

1. ทรัพยากรด้านประวัติศาสตร์และโบราณสถาน เช่น รอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ เมืองโบราณของชาติพันธุ์ช่องและขอม เส้นทางการกู้อิเกราชพระเจ้าตากสินมหาราช สถาปัตยกรรมแบบโกธิคของวัดคาทอลิก วัดเขาสุทิม ชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรี เป็นต้น
2. ทรัพยากรด้านป่าเขาลำเนาไพร เช่น น้ำตกและเทือกเขาสอยดาว น้ำตกพลิว เป็นต้น
3. ทรัพยากรด้านชายทะเลและป่าชายเลน เช่น หาดเจ้าหลาว อ่าวคู้งกระเบน ป่าชายเลนท่าสอน ชายทะเลตามแนวถนนบูรพาชลทิศ เป็นต้น
4. ทรัพยากรด้านสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง สละ ลำไย มะไฟ ลิ้นจี่ กัลยไม้ เป็นต้น
5. ทรัพยากรด้านอาหารและสินค้าพื้นเมือง ตั้งแต่เชิงเขา ที่ราบลุ่มแม่น้ำ จนถึงชายทะเล เช่น หมูชะมวง อาหารทะเล แกงป่า อาหารจากกระวาน น้ำสำรอง เลื่อจันทบูร พลอย และเครื่องประดับอัญมณี เป็นต้น

ดังนั้น จึงมีคำถามว่าประชาชนต้องการเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏมีความต้องการค่อนข้างมาก ในการไปเที่ยวต่อในสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวม และเมื่อพิจารณาจัดลำดับสถานที่ที่มีความต้องการดังกล่าว เราสามารถระบุ 3 ลำดับแรกตามลำดับคือ ทะเล น้ำตก ทศนียภาพและบรรยากาศ

เมื่อนำความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความต้องการเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี มาทดสอบสมมติฐาน โดยตั้งระดับนัยสำคัญ ที่ 0.05 จะพบว่าสมมติฐานที่ได้รับการยอมรับอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนี้

1. ความต้องการท่องเที่ยว น้ำตก หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก และภูมิลำเนา
2. ความต้องการท่องเที่ยวภูเขา หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอาชีพหลัก และภูมิลำเนา
3. ความต้องการท่องเที่ยวทะเล หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ
4. ความต้องการท่องเที่ยวแม่น้ำ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ และจำนวนมานมัสการฯ
5. ความต้องการท่องเที่ยวชมป่าไม้และพืชพรรณ ธรรมชาติ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ และจำนวนมานมัสการฯ
6. ความต้องการท่องเที่ยวชมทศนียภาพและบรรยากาศ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ และจำนวนมานมัสการฯ
7. ความต้องการท่องเที่ยวโบราณสถานหรือโบราณวัตถุ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ และจำนวนมานมัสการฯ
8. ความต้องการท่องเที่ยวสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ และจำนวนมานมัสการฯ
9. ความต้องการท่องเที่ยวศาสนสถานและการทำพิธีกรรม หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ ภูมิลำเนา รายได้เฉลี่ย และจำนวนมานมัสการฯ
10. ความต้องการท่องเที่ยวชมเทศกาลและประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก รายได้เฉลี่ย และจำนวนมานมัสการฯ
11. ความต้องการท่องเที่ยวชมการเล่นหรือการจัดกิจกรรมบันเทิงต่างๆ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรบาทฯ แตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก และรายได้เฉลี่ย

12. ความต้องการท่องเที่ยวชมศิลปะ หัตถกรรม และสถาปัตยกรรม หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก รายได้เฉลี่ย และจำนวนมานมัสการฯ

ความต้องการของประชาชนที่จะท่องเที่ยวต่อหลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แล้ว ซึ่งต้องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาตินั้นสอดคล้องกับการสังเกตของผู้บริหารจัดการงานนมัสการฯ เนื่องจาก “จุดขายของรอยพระพุทธรูปฯ” นั้น นอกจากรอยพระพุทธรูปที่ ต้องการมานมัสการและความศรัทธาที่มีต่อหลวงปู่เขียน ผู้บุกเบิกงานนมัสการฯ แล้ว ยังมีความต้องการชื่นชมธรรมชาติบนเขาภิษณภูด้วย ดังนั้น หลังจากเสร็จการนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ประชาชนยังต้องการเดินทางเที่ยวต่อเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติ เช่น ทะเล น้ำตกหรือป่าไม้ แต่ปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวต่อก็คือ การขาดการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการคมนาคมในตัวอำเภอเมืองจันทน์ที่ค่อนข้างลำบากสำหรับการใช้รถ (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2559)

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เรื่อง ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีนั้น สืบเนื่องมาจากสถานการณ์เช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 แต่มาเน้นเรื่องสินค้าท่องเที่ยวซึ่งเป็นสินค้านำมาขายในกระบวนการท่องเที่ยวเป็นหลัก ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาภิษณภูมีความต้องการค่อนข้างมาก ในการต้องการสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวม และเมื่อพิจารณาจัดลำดับสินค้าท่องเที่ยวที่มีความต้องการดังกล่าว เราสามารถระบุ 3 ลำดับแรกตามลำดับคือ ผลไม้ท้องถิ่น เช่น พุเรียนหรือมังคุด อาหารทะเล และขนมท้องถิ่น เช่น สลละลอยแก้ว ความคิดเห็นของประชาชนที่ต้องการสินค้าพื้นเมืองดังกล่าวหลังจากเสร็จสิ้นจากการนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แล้ว สอดคล้องกับผู้นำสงฆ์ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการงานนมัสการฯ ตั้งแต่สมัยหลวงปู่เขียนยังมีชีวิตอยู่ได้นำเสนอให้มีร้านขายสินค้าพื้นเมืองมีลักษณะของ “ดีเมืองจันทน์” ในบริเวณหน้าวัดในพื้นที่จัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2559)

เมื่อนำความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี มาทดสอบสมมติฐาน โดยตั้งระดับนัยสำคัญ ที่ 0.05 จะพบว่ามีสมมติฐานที่ได้รับการยอมรับอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนี้

1. ความต้องการโรงแรม หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ และจำนวนมานมัสการฯ
2. ความต้องการเกสต์เฮาส์ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ และอาชีพหลัก
3. ความต้องการรีสอร์ท หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ
4. ความต้องการโฮมสเตย์ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก และรายได้เฉลี่ย

5. ความต้องการที่ตั้งแคมป์ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ และอาชีพหลัก
 6. ความต้องการอาหารท้องถิ่น เช่น ไก่ต้มกระวานหรือเส้นจันท์ผัดปู หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอาชีพหลัก และเคยมาเที่ยว
 7. ความต้องการอาหารทะเล หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามเคยมาเที่ยว
 8. ความต้องการอาหารไทยทั่วไป หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก และตามภูมิลำเนา
 9. ความต้องการอาหารสากลระหว่างประเทศ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ และอาชีพหลัก
 10. ความต้องการผลไม้ท้องถิ่น เช่น ทูเรียนหรือมังคุด หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามเพศ และเคยมาเที่ยว
 11. ความต้องการขนมท้องถิ่น เช่น สลอลอยแก้ว หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามเพศ และเคยมาเที่ยว
 12. ความต้องการผลไม้แปรรูป เช่น ทูเรียนทอด หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามเพศ และอายุ
 13. ความต้องการอาหารทะเลแปรรูป เช่น กะปิ กุ้งแห้ง หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามเพศ อายุ อาชีพหลัก และเคยมาเที่ยว
 14. ความต้องการเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ อาชีพหลัก และรายได้เฉลี่ย
 15. ความต้องการเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามอายุ การศึกษา อาชีพ และภูมิลำเนา
 16. ความต้องการของฝากหรือของที่ระลึกที่ไม่ใช่อาหาร เช่น เสื้อจันทบูร หลังจากมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แตกต่างตามเพศ อายุ และอาชีพหลัก
- จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะในเชิงนโยบายที่สำคัญดังนี้

1. ในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาภิษณภูมิให้มีความยั่งยืนต่อไปในอนาคตนั้น ควรต้องจัดระบบบริหารจัดการในลักษณะการเป็นภาคีร่วมกันหลายๆ ฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคธุรกิจเอกชน เนื่องจากพื้นที่บนเขาภิษณภูมินั้นถือเป็นทรัพย์สินของรัฐที่กรมอุทยานแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบ ในขณะที่ภาคประชาสังคม ได้แก่ วัดกะทิง และคณะสงฆ์ ซึ่งไม่ใช่องค์กรนิติบุคคลแต่เป็นตำแหน่งของบุคคล (พระครูสุจิตตจิตติวัฒน์, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2559) โดยการนำของหลวงพ่อเขียนที่ได้

วิชัญญ์ ดิษฐปราณี และคณะ

เป็นผู้บุกเบิกและจัดตั้งงานนมัสการฯ ให้เป็นงานประเพณีได้มาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนภาคธุรกิจเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานนมัสการฯ ก็เป็นกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริการด้านต่างๆ เช่น การจัดบริการรถขึ้นเขา การขายของสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น ดังนั้น จึงควรจัดงานในรูปของการเป็นเจ้าภาพร่วมระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคมและภาคธุรกิจเอกชน

2. ในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏให้เป็นประโยชน์กว้างขวางขึ้นต่อประชาชนในท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ควรจัดการส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวท้องถิ่น หลังจากเสร็จการนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏแล้ว เช่น การท่องเที่ยวทางทะเล น้ำตก ป่าไม้ และการชมวิทิวทัศน์ หรือการใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในการซื้อผลไม้ อาหารทะเล หรือขนมในท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อให้ผู้ร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏที่มีจำนวนร่วมล้านคน สามารถส่งผลประโยชน์ให้มีการเชื่อมโยงต่อเนื่อง (Linkage effect) จากงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏได้ (วิฑูรัช ศรีนาม, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2561)

สรุปและอภิปรายผล

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 ซึ่งมีงานวิจัยเกี่ยวข้องกับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏเพียงชิ้นเดียวคือ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ (2558) เรื่อง พฤติกรรมความคิดเห็นและความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา: กรณีศึกษางานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยพบว่า ข้อค้นพบในงานวิจัยนี้ถือได้ว่าเป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏ กล่าวคือ งานวิจัยของ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และคณะ (2558) นั้น เป็นการศึกษาเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏจังหวัดจันทบุรี พบว่า ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนชั้นกลาง โดยมีเป้าหมายหลักในการเดินทางมาเพื่อนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏ ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่มาจากงานนมัสการฯ จะเดินทางมาด้วยรถส่วนตัว และมาเป็นครอบครัว โดยเลือกเดินทางมาในวันหยุดราชการ วันสุดสัปดาห์และเลือกมาในเวลา กลางคืน ในช่วงเดือนมีนาคม ซึ่งส่วนใหญ่เดินทางมานมัสการแล้วค้างคืนบนเขาภิษณภูฏ เมื่อเสร็จจากการร่วมงานนมัสการฯ ก็มีความประสงค์ที่จะท่องเที่ยวต่อไปในพื้นที่ ในส่วนของความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นที่จัดขึ้นในงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏจังหวัดจันทบุรี พบว่า ค่อนข้างเห็นด้วยในภาพรวมกับกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นในงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏจังหวัดจันทบุรี และความพึงพอใจในบริการต่างๆ เกี่ยวกับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏจังหวัดจันทบุรี พบว่า พอใจค่อนข้างมากในภาพรวมกับความพึงพอใจในบริการต่างๆ เกี่ยวกับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาภิษณภูฏจังหวัดจันทบุรี

ในขณะที่งานวิจัยนี้ได้พัฒนาองค์ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏให้มีความยั่งยืน ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความต้องการด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีหลังจากการเข้าร่วมนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทแล้ว รวมถึงความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี ถ้าอยู่ท่องเที่ยวต่อนอกจากนี้ ข้อค้นพบจากการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าประชาชนมีแนวโน้มที่จะให้การจัดงานนมัสการฯ มีลักษณะการบริหารจัดการแบบพหุภาคีสาธารณะ (Public governance) ดังจะเห็นได้จากข้อค้นพบที่ว่า กลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานค่อนข้างเห็นด้วยว่าควรให้วัดกะทิง ซึ่งเป็นองค์กรประชาสังคมเป็นเจ้าภาพหลักและรองลงมา เป็นภาครัฐก็คือ วนอุทยานแห่งชาติหรือให้ทุกภาคส่วนเป็นเจ้าภาพร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หลังจากที่ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง การสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏและความต้องการในการท่องเที่ยวต่อในจังหวัดจันทบุรีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการดำเนินวิจัยหลังจากนี้คือ

1. ควรศึกษาในเชิงเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการเดินทาง (Travel cost) เพื่อมานมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ อันจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดนโยบายการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ ในอนาคตต่อไป
2. ควรมีการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นเวลามากกว่า 100 ปี เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดจิตสำนึกในทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาท อันจะเป็นพื้นฐานในการเห็นประโยชน์ร่วมกัน เพื่อที่จะพัฒนางานนมัสการฯ โดยไม่มองแต่เฉพาะมิติในเชิงผลประโยชน์ทางวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว

รายการอ้างอิง

- กรมอุทยานแห่งชาติ. (2552). *สถิตินักท่องเที่ยวชาวไทย*. วันที่ค้นข้อมูล 10 กุมภาพันธ์ 2558, เข้าถึงได้จาก <http://park.dnp.go.th/visitor/indexlink.php>
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2554). *ข้อตกลงของโครงการส่งเสริมให้วัดหรือสำนักสงฆ์ช่วยงานด้านป่าไม้*. จันทบุรี: จันทบุรีการพิมพ์.
- ขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2559). *ยุทธศาสตร์การบูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อผลิตซ้ำเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดจันทบุรี*. จันทบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- เจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี. (2557, 17 ตุลาคม). *คำสั่งเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี ที่ 30/2557 เรื่อง ปลดพระครูวิโรจน์ธรรมานุกูล ออกจากเจ้าอาวาสวัดกะทิง*.

วิชัญญ์ ดิษฐปรานีต และคณะ

เจ้าคณะตำบลพลวง. (2557, 17 ตุลาคม). คำสั่งเจ้าคณะตำบลพลวง ที่ 1/2557. เรื่อง แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้า
อวาสวัดกะทิง.

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ. (2558). พฤติกรรม ความคิดเห็นและความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อ
การจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา: กรณีศึกษางานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาภิษณภูมิ จังหวัด
จันทบุรี. จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

พระครูสุจิตกิตติวัฒน์. (2559, 2 ตุลาคม). สัมภาษณ์.

พระปลัดพร้อม ถาวโร. (2559, 14 ตุลาคม). สัมภาษณ์.

พระมหาหงส์สา สีลสุทโธ. (2558, 30 เมษายน). สัมภาษณ์.

พิชญ์ นครเทศ. (2559, 12 มิถุนายน). สัมภาษณ์.

เลื่อม ทองคำ. (2558, 29 มีนาคม). สัมภาษณ์.

วิฑูรช์ ศรีนาม. (2561, 21 สิงหาคม). สัมภาษณ์.

Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis* (3th ed.). New York: Harper and Row
Publication.